

Vedlegg 2

Omtale av samar på 1800-talet

(Sjå elles kapittel 4)

Ein skotte møter samar i Verdal i 1835-36

Omtrent på den tida da Anders gifta seg med Solvi (I Blinda (5)), kom ein verdsvant skotte til Trøndelag, der han blant anna møtte samar. Samuel Laing (1781-1868) var frå Orknøyane og tilhørde ei rik slekt som åtte mange og store eigedommar. Samuel tok studenteksamen i heimbyen Kirkwall og studerte jus i Edinburgh, men utan å ta avsluttande eksamen. Seinare var han i Kiel, der han lærte seg tysk, og han verva seg som offiser og gjorde krigsteneste i Spania. Etter ei tid søkte han avskjed i hæren, gifta seg og vart direktør i eit gruveselskap i Sør-Skottland. I 1818 drog han tilbake til Orknøyane for å organisere sildefisket der for eit London-firma. Han bygde ei utstikkarbrygge og ein heil fiskarlandsby, og dette vart sentrum for fiskarbåtar frå heile Orknøyane. Kvar sesong var opptil 400 båtar engasjert, så verksemda skaffa arbeid til om lag 2000 menneske.

Laing var også ein føregangsmann innan landbruk. Han vart vald til magistrat og ordførar i Kirkwall, eit tillitsverv han hadde i fjorten år. I mange år vart drifta og utviklinga av Laings eigedommar finansiert med overskot av tareaske-produksjon, men mot slutten av 1820-åra løynte ikkje salet av tareaske seg lenger, og han fekk alvorlege økonomiske vanskar i lang tid framover. Ved parlamentsvalet i 1833 stilte han opp som kandidat for dei liberale på Orknøyane og Shetland, men vart ikkje vald. Laings økonomiske problem, og det at han ikkje vart parlamentsmedlem, var truleg eit stort vonbrot for han. Han følte behov for å komme seg bort ei tid. Kona hadde døydd frå han etter tre års ekteskap, og begge barna var vaksne. Han hadde såleis ikkje noko band på seg og bestemte seg for å reise til Norge. Han var historisk interessert og samfunnsengasjert og visste at Norge hadde fått ei fri forfatning i 1814,

og han ville ved sjølvsyn utforske korleis nordmennene levde og styrte landet sitt etter at unionen med Danmark var oppløyst. Sommaren 1834 drog han difor med båt via England og Sverige til Christiania, og så vidare til Trøndelag. Han budde ein vinter på Brusve i Levanger, men våren 1835 leigde han garden Midtgrunna vestre i Vuku og dreiv han i eit år. Etter at han kom tilbake til England skreiv han ei bok om reisene og opphaldet sitt i Noreg. Her skildrar han mange detaljar om korleis livet var på garden og i bygda, og samane blir omtalt fleire stader [1].

- Han ser ein full same i vegkanten, mens kona hans passar han (s. 170).
- Han kommenterer kroppsfasong, at dei er hjulbeinte og at dei har ei sterk kroppslukt (s. 171).
- Han fortel om samar som handverkarar, talet på samar i Sverige og Norge, språket, religionen, reindriften, levemåten (s. 171-174).

... Det er ikkje rart at dei fattige samane, sjølv om dei nok aldri har vore undertrykt eller mishandla men berre blir sett ned på av nordmennene, helst vil halde til opp i fjellet, der dei ikkje kjenner seg underlegne i forhold til andre, og der dei får utfalde seg fritt og kan skaffe seg det dei treng for å leve. ... (s. 175)

- Han fortel om utsjånaden til samane, mellom anna kor vakre dei unge samekvinnene er (s. 210).
- Han fortel om eit besøk av ei pen samejente, blant anna gir han ei skildring av kleda hennes (s. 269).

... Ein «finn» som dei kallar samen i Norge, blir sett på med ein slags vanvørd, som eit dyr av ei lågare art. Den som er nedst på den sosiale rangstigen, held seg for god til å ete eller sitte i lag med, eller ha omgang med, ein av dei. Da eg ville at tenestejentene skulle koke kaffe til gjesten min og eg bad henne sette seg til bords, stirra og kniste dei som ei engelsk jente ville ha gjort om du hadde bedt henne servere eit stykke kake til skjødebunden din. Men nordmennene er aldri slemme eller uvennlige mot samane, som eg har inntrykk av er litt

overtruiske – men også snille. Det skal føre til ulykke om ein ikkje gir dei noko å ete når dei kjem til gards. Trua på trolldom er ikkje heilt borte, og bøndene kan fortelje mange historier om dei overnaturlige kreftene gamle samekvinner har. Tenestejentene tykte nå det var klokt av meg å behandle samejenta vennleg, for da kunne skyldfolke hennes lage det slik at alt kom til å gå meg vel heile vinteren. ... (s. 270)

- Laing kjøpte ein rein som samane slakta straks.

... Eg var så godt fornøgd med denne prestasjonen at eg baud dei inn på eit måltid suppe, poteter og sild, og serverte rikeleg med kaffe og brennevin etterpå. Dei var svært takksame fordi eg behandla dei som andre folk og bad dei til bords. I staden for at dei skulle få maten i handa og stå og ete den i eit hjørne, eller ta den med seg, som er den vanlege måten å gjere det på. Eg tvilar på om eg på noko anna vis kunne ha synt dei ei større glede enn med denne vensemde, for samane er også eit stolt folkeferd. ... Når samane kjem i kontakt med dei norske bøndene, blir dei behandla som ein mindreverdige kaste, sjølv om dei blir vennleg mottatt. Det kjem kanskje av den overtrua som rår. Litt underlegne er dei vel når det gjeld styrke, storleik og enn meir med omsyn til åndelege og fysiske evner. Men dei har mange gode sider, og det er knapt noko vondt i dei. Frå Nordkapp til Røros blir det til vanleg sagt om denne nedvurderte folkegruppa «at ein finn aldri seier noko som ikkje er sant, og han aldri tar noko som ikkje tilhører han.» Og det er vel ein fin karakteristikk av ein utstøytt minoritet. ... (s. 273)

Ei verdalskvinne fortel om samane på 1850-60-talet

Nokre år seinare skriv ei kvinne om erfaringane sine med samar. Louise Rygh (1848-1928) var fødd i Vinne i Verdal, var gift med Oluf Rygh (1833-1899), professor og namnegranskar. Dei fekk fire døtre, deriblant Laura Othelie (f. 1882), som vart gift med Jon Marius Olsen Suul (1884-1961), mangeårig lensmann i Verdal og ei drivkraft

i lokalhistorisk arbeid. I årboka for Verdal historielag i 1996 er det gjengitt eit manuskript Louise let etter seg, der ho fortel om korleis det var da ho vaks opp.[2]

... I den Tid var det en masse Finner som for omkring, hele Følger paa 7-8 stykker kunde komme om Kveldene og de maatte faa Hus, Mad og Skjænk. Kjærringerne tømte sin Dram ligesaavel som Kallene. De var ikke velset, men man maatte heller ikke sige noget ondt til dem, bare tage imod dem: det gik det Ord at Finnerne havde ræt til at fare slik, thi de havde engang frelst Bygderne herinde for Overfald fra Svenskerne. En Finn skulde vise en hel Arme med Svensker Vei over Fjeldet en sen Vinterkveld. Han tændte sin Lygte og gik foran til han kom til en uhyre brat Styrtning, saa kasted han af alle Kræfter Lygten udover Berget og Følget styrtet efter og dræptes hver eneste en. Slig fortaltes det og Folk troed derpaa. Ligesaa havde en Finnkal manet bort Hugormen, saa den ikke findes imellom en Bæk ude ved Leklem og en Bæk ude i Stjørdalen. Han havde tændt en stort Baal og korset og snakket, runed og maned, og tilslud kom en uhyre masse med Hugorm og rendte lige i Varmen. Siden den Tid findes ikke Hugorm paa denne Strækning. Merkelig nok naar Du kommer over Bækken ved Leklem, saa findes Hugorm i Stjørdalen (jeg husker ikke Navnet), saa findes atter Hugorm.

- Engang i gamle Dage havde Manden paa Leklem stadig ulykker paa sine Kreaturer. Intet Aar uden at de misted paa forskjellig Vis nogen af Buskaben. Saa henvendte man sig til en Finnkal, og han sagde at enten maatte Fjøset flyttes eller saa fik han finde sig i Ulykkerne, thi Fjøset staar paa et Sted hvor alt som rinder derifra kommer ned i Hjemmet til Smaatussan, og «jeg skal vise Dig noget i Kveld efter Solnedgang». – Da Finnen kom igjen, gi de to ud og bagom Fjøsæggen. «Se der», sagde Finnen, og Manden fik se akkurat som en sti ifra Fjøset og borti Berget og fra og til paa Stien myldred det af Tusser. «Ser Du dem», sagde Finnen. «Ja jeg ser, og jeg skal flytte Fjøset». Saa sa han ikke mere, men Fjøset ble flyttet og siden ble det bare lykkelige med alle Kreaturene. Ja Finnene var alle Folk redde, for de Gannet og gjorde Ondt naar de ikke fik det gode de vilde paa Gaardene.

- (Resten er skrive på bokmål)

- Det var ikke godt nok, når en flokk finner kom inn nys for duggul, å be de sette seg til bords og spise av den mat som husets folk i den tid almindelig brukte til dugguls, nemlig sild, poteter og suppe enten av surmelk eller mysostsuppe. «Nei bætta tå buri mor- vil vi ha», og da måtte mor iveri å skjære inn flesk. En dyktig skive til hver finn og flatbrød til. Var det lite, så var det neppe de verdiget å takke. Kom husbonden sjøl inn så lod tiggingen om en dram hos far sjøl, som også ble gitt. Da var alt bra og hele følge strøk iveri til neste gård med samme tigging. Det gikk an om dagen, men kom et helt følge sent om vinterkvelden til gårds, var det nesten en gru, men aldri å si nei. Kaller, kjerringer, hunder og unger måtte buses.
- Av finnene i den tid var virkelig mange underlig å se på, sure røde øine, lang hake, skrumpet hud og en stemme så tykk og grov. Aldri ja, men tja, hæ hæ og r var meget fremtrædende.
- Før trodde folk at finnene kunne skape seg til ulv og så rev de i hjel creaturene på de gårder de var sint på og som de ikke fikk noe hos. Mange historier derom. Når en sint finnkjerring eller kall strøk av sted og truet så fantes det ofte døde kreaturer i havningen. På en gård ble konen lei av tiggeriet og finnkjerringen strøk av sted, men straks etter da man skulde gå ut å ta inn kalvene som gikk på en innhengning utenfor gården, lå begge kalvene døde, og finnkjerringen ble holdt for å ha gjort det. (Dette er sant).
- Til en gård kom sent en vinterkveld en finn og tagg halm, for hans kone skulde få barn i plassen nedenfor, og hun skulde ligge på halm. Mannen på gården sa nei, men da ble finnen sint og sa: «Du sier nei, men du skal få de som røyter opp halmen din, skal jeg si», og tenk, mannen hadde flere barn, men alle begynte å lade vannet i søvne. De ble voksne og gifte, men samme plage både på de og likeså for deres barn. Dette var i den senere tid så jeg kunde se at denne historien hadde noe i seg. Skolen holtes i den tid inne i dagligstuen hvor folkene spiste og husbondsfolkene sov, men hos denne mannen var det alltid et stort trang under sengen forat ikke det skulde rinne fram utover gulvet, og sengeklerne på denne gårde var uthengt til tørking hver dag, men i underfellene var midten rotnet ut og da vi som barn hadde hørt fortellingen så hadde vi øynene med.

- *Finnene var vist i den tid for det meste hedninger. Ingen tenkte på dem i den retning. Var det en finn som kom inn i Kirken når det var gudstjeneste så saes det: «Kjære det var da en finn i Kirka i dag». Ingen tenkte over et høyere mål.*
- *Mor fortalde at på gården Baglo var det en finn som ble sint og lovet ont. Straks etter at han var reist, skulde mannen gå på Øra. Da han kom ned i marken hvor sauene gikk, fikk han se noe i et skogholt som var så underlig, halvt ulv og halvt menneske. Han gikk dit og finnen holdt da på å ta på seg ulvehamen, men var ikke ferdig og makten vek ifra ham når mannen kom. Han ba da sjøl om å slå seg til blods, for elles ble han ikke anderledes. Dette lovte mannen på den betingelse at han aldri skulde gjøre hans kreaturer noe. Finnen lovte alt mulig og så fikk han et slag av mannen så blodet flöt. Da smatt han ut, forvandlede til finn og hinket avstad, hammen forsvandt med ham.*
- *Når de hadde sorg satt de og korra mens de vugget seg fram og tilbake og hadde en underlig lyd. Engang satt en finnkvinde på gulvet hos min mors foreldre. Hun satt på huk og vugget fram og tilbake med denne lyd. De spurte hennes følge hva dette betydde og fikk det svar at hun hadde mistet et barn. Goksti, goksti var et ord som ofte høstes iblandt dem, men ingen forsto dette naturligvis.*
- *Taterne for også omkring, men disse ble jaget fra bygd til bygd. Der var ansatt en mann i hvert sogn som jaget hele folget av sted til neste sogn og da tok atter dettes ståtarkonge fatt og førte de videre. Naturligvis måtte ståtarkongen få bud fra det sted hvor farkene var. Men det var mange plasser som likte å ha dem, og disse stedene kaltes farkelosji, så det var ofte mange lag i bygden allikevel. Ståtarkongen var utrustet med svøpe (okspeis) med jernbolker, og denne brukte han å slå med når de ikke vilde lystre å reise av sted. Han fulgte dem til neste kirkesogn og da var det dette sogns ståtarkonge som skulde føre de videre. ...*

Litteratur

1. Laing, S., *Dagbok frå eit opphald i Norge i åra 1834, 1835 og 1836.* (red). K. Snekkvik. Melhus: Snøfugl, 1997.
2. Berg, T., *Louise Rygh fortel*, in *Verdal historielags skrifter nr 23*. Verdal historielag: Verdal, 1996. p. 63-65.